

РОЗДІЛ 2 РОЛЬ УКРАЇНИ В ПЕРЕМОЗІ НАД НАЦИЗМОМ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

УДК 314.7.045

Борейко В. І., д.е.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ЦІНА УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕМОГУ КРАЇН АНТИГІТЛЕРІВСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

***Анотація.** В статті досліджено причини початку і втрати ворогуючих сторін у Другій світовій війні та роль України в перемозі країн антигітлерівської коаліції над нацизмом. Розкрито, що причиною початку Другої світової війни були загарбницькі плани фашистської Німеччини та таємна угода між Радянським Союзом і Німеччиною про поділ території Польщі та визначення сфер впливу. Обгрунтовано, що через помилки в керівництві Червона армія понесла значно більші втрати, ніж армія нацистів. Показано, що біля третини втрат Радянського Союзу у цій війні припадає на Україну.*

***Ключові слова:** Радянський Союз, нацистська Німеччина, Друга світова війна, антигітлерівська коаліція, втрати України.*

***Аннотация.** В статье исследованы причины начала и потери враждующих сторон во Второй мировой войне и роль Украины в победе стран антигитлеровской коалиции над нацизмом. Раскрыто, что причиной начала Второй мировой войны были захватнические планы фашистской Германии и тайное соглашение между Советским Союзом и Германией о разделе территории Польши и определения сфер влияния. Обосновано, что из-за ошибок в руководстве Красная армия понесла значительно большие потери, чем армия нацистов. Показано, что около трети потерь Советского Союза в этой войне приходится на Украину.*

***Ключевые слова:** Советский Союз, нацистская Германия, Вторая мировая война, антигитлеровская коалиция, потери Украины.*

***Annotation.** In the article the reasons of the beginning and losses of the warring parties in World War II and the role of Ukraine in the victory of the anti-Hitler coalition over Nazism are investigated. It is revealed, that the cause of the beginning of the Second World War were aggressive plans of Nazi Germany and the secret agreement between the Soviet Union and Germany on the division of Poland and definition of spheres of influence. It is proved, that due to errors in the leadership, the Red Army had much greater losses than Nazi army. It is shown, that about one third of the Soviet Union's losses in this war was the losses of Ukraine.*

***Keywords:** The Soviet Union, Nazi Germany, World War II, anti-Hitler coalition, the losses of Ukraine.*

В 2015 році вся світова спільнота відзначає 70-річчя Перемоги над нацистською Німеччиною та її союзниками у Другій світовій війні. Усунення «залізної зависи», за якою керівники Радянського Союзу приховували від власного народу його роль у розв'язанні світової війни та реальні втрати народів, які населяли «червону імперію», дозволяє повному оцінити всі події, які були пов'язані з цією найбільшою трагедією у розвитку світової людської цивілізації.

Актуальність нових досліджень за означеною тематикою зумовлена намаганням нинішніх керівників Російської Федерації приписати собі всі заслуги у перемозі над фашистською Німеччиною та применшити роль інших народів, які населяли Радянський союз, та інших країн світу.

Події Другої світової війни – це тема, яку досліджували тисячі вітчизняних, російських та зарубіжних вчених. Серед робіт, в яких проводиться оцінка втрат народів Радянського Союзу та інших країн світу в цій війні, слід виділити праці В. Агапова, Г. Арнтца, А. Байербаха, М. Буцька, В. Вашкевича, В. Гриценка, В. Дрожжина, В. Клокова, А. Красюка, Г. Кривошеєва, О. Рафальського, Л. Рибаківського, В. Сергійчука, В. Смоля, О. Субтельного, Б. Урланіса та ін. вчених.

Проте, в роботах багатьох дослідників відзначається, що, якщо інформація про втрати Німеччини у Другій світовій війні є повною і достовірною, то втрати Радянського Союзу визначені приблизно.

Метою нашої статті є дослідження втрат ворогуючих сторін у Другій світовій війні та ролі України в перемозі над нацизмом.

Відповідно до визначеної мети в роботі вирішуються такі завдання:

- оцінити причини виникнення Другої світової війни;
- проаналізувати втрати ворогуючих сторін у Другій світовій війні;
- визначити роль України в перемозі країн антигітлерівської коаліції над нацизмом.

Друга світова війна була найстрашнішою і найбільш кровопролитною із всіх воєн, які будь-коли проводилися на Планеті. Вона почалася 1 вересня 1939 року з нападу Німеччини на Польщу і тривала до 2 вересня 1945 року, коли на борту лінкора «Міссурі» було підписано капітуляцію Японії перед військами союзницьких держав.

На думку Б. Урланіса, в результаті Першої світової війни не були розв'язані конфлікти, які існували між окремими європейськими країнами. Підписаний у Версалі 28 червня 1919 року державами переможцями у Першій світовій війні (США, Великобританією, Францією, Італією, Японією, Бельгією тощо), з одного боку, і переможеною Німеччиною, з іншого боку, мирний договір передбачав дискримінаційні умови щодо останньої країни, чим було закладено можливість наступних конфліктів на європейському континенті [1].

В радянській історіографії причиною початку Другої світової війни визначалися загарбницькі плани фашистської Німеччини, однак, при цьому, замовчувалося, що Радянський Союз також напав на Польщу та за таємною угодою з Гітлером приєднав до свого складу частину території сусідньої держави. Згодом, у 1940 році, він окупував країни Прибалтики: Литву, Латвію та Естонію. Відповідно до цього, Радянський Союз слід розглядати не тільки як жертву німецької агресії, а й як країну, яка сприяла розв'язанню Другої світової війни.

Друга світова війна мала величезний вплив на долю людства. В ній брала участь 61 країна (80 % населення Землі). Воєнні дії відбувалися на території 40 країн в Європі, Південно-Східній Азії, Китаї, Африці, на Тихому океані, Середньому Сході та Середземномор'ї. 40 місяців – з 22 червня 1941 року по жовтень 1944 року – воєнні дії відбувалися на території України.

В антигітлерівську коаліцію входили СРСР, США, Велика Британія, Франція, Китай, Польща, Австралія, Канада, Югославія, Нова Зеландія та інші країни. Натомість фашистський блок включав Німеччину, Японію, Італію, Угорщину, Фінляндію, Румунію, Болгарію, Словаччину, Хорватію, Таїланд та інші країни.

У збройні сили ворогуючих сторін було мобілізовано 110 млн. чоловік по всьому світу. Загальні людські втрати за час Другої світової війни склали понад 60 млн. чоловік, з них на фронтах загинуло 27 млн. чоловік, 90 млн. стали інвалідами.

Найбільших людських жертв зазнали СРСР – близько 27 млн., Китай – близько 10 млн., Польща – 6 млн., Югославія – 1,7 млн. чоловік. Втрати держав-агресорів становили: Німеччини – до 13 млн., Японії – 2,5 млн., Італії – 500 тис. чоловік.

Слід зазначити, що в Радянському Союзі майже протягом 50 років дані про його фактичні втрати у війні з нацистською Німеччиною приховувалися або замовчувалися, і тільки наприкінці ХХ століття вони отримали наукове обґрунтування.

Як зазначає Л. Рибаківський: «... оцінки загальних втрат Радянського Союзу до закінчення війни публікувалися тільки в пресі Великобританії і США. Зроблена тоді оцінка втрат в 30 млн. чоловік сильно відрізнялася від розрахунків, які були зроблені в кінці 80-х років в Росії. Втрати Німеччини перераховуються до цього часу. Відомі цифри – 6,5 млн. загальних втрат, 6,2 і 6,0 млн., 7,95 млн., 5,2 млн., 5,7 млн. і 8,6 млн. [2, с. 90].

З метою отримання об'єктивних даних в 1989 році в Радянському Союзі за дорученням ЦК КПРС було створено тимчасовий науковий колектив (ТНК) для уточнення втрат його військовослужбовців і цивільного населення під час Великої вітчизняної війни. Робітники держкомстату і його наукового підрозділу відстоювали величину втрат в 25 млн. чоловік.

Тільки пізніше вони свої розрахунки вклали у межі – 26–27 млн. Проте результати роботи ТНК не були опубліковані.

«Навіть керівники держави і комуністичної партії виступили через рік з різними оцінками – М. Горбачов назвав цифру 27 млн., Е. Шеварднадзе – 26 млн. Що вже говорити про простих смертних. Б. Соколов визначає втрати мирного населення в 14,9 млн., а військовослужбовців – в 14,7 млн. Його сумарна цифра рівна 29,6 млн. чоловік. А Шев'яков в 1991 році втрати цивільних осіб рахує біля 19 млн., що разом із військовослужбовцями складає 27,7 млн. В 1992 р. він збільшує цивільні втрати до 20,8 млн. і загальні – до 29,5 млн. А. Самсонов в 1991 р. наводить цифру втрат в 26–27 млн. А. Андреев, Л. Дарський, і Т. Харкова визначають людські втрати в 26,6 млн. чоловік» [2, с. 92].

Отже, останні оцінки вчених щодо втрат СРСР у Великій вітчизняній війні, як визначальній частині Другої світової війни, коливаються від 26 до 29,5 млн. чоловік що дуже близько до оцінок їх зарубіжних колег.

Висловлювання президента Російської Федерації В. Путіна про те, що Росія перемогла б нацистську Німеччину і без України, викликали обурення у всіх українців, які воювали на полях Другої світової війни та нащадків тих, хто не повернувся з неї додому або помер згодом від ран.

Тому сьогодні слід зазначити, що внесок більшості країн світу, які воювали нацизмом, був значно менш вагомим, ніж українського народу.

Всього за роки війни в Радянській армії воювало понад 7 млн. громадян України, що становило майже 23 % особового складу Збройних Сил Радянського Союзу. При цьому з понад 7 млн. чол. мобілізованих до армії близько 3,5 млн. наших земляків, або половина, полягли в боях, померли від ран або пропали безвісти.

З'єднаннях чотирьох Українських та двох Білоруських фронтів на 50–80 відсотків складалися з мешканців України. Наприкінці 1943 р. серед офіцерів військово-повітряних сил нараховувалось 28 тис. українців за національністю, в бронетанкових і механізованих військах було 14136 українців. З 9,3 млн. нагород, одержаних до 1 листопада 1947 року представниками 133 народів та національностей СРСР, на українців припадало 1,7 млн. орденів та медалей. Звання Героя Радянського Союзу отримали 2 069 уродженців України. З 940 бійців та командирів, які були удостоєні цього почесного звання, визволяючи нашу республіку, 668, або 2/3 було тих, для кого ця земля була рідною.

Серед 113 двічі Героїв Радянського Союзу 32 народилися в Україні, а до числа тричі Героїв належить наш земляк – Іван Микитович Кожедуб.

Уродженці України становили значну частку вищого командного складу Збройних Сил СРСР. Під час війни або після її закінчення маршалами Радянського Союзу стали П. К. Кошовий, І. М. Кожедуб, А. І. Єрьоменко, Р. Я. Малиновський, К. С. Москаленко, П. С. Рибалко, С. І. Руденко,

В. О. Судець, С. К. Тимошенко. Серед генералів та адміралів періоду війни близько 300 були представниками України.

Маршали й генерали українського походження очолювали більше половини з 15 фронтів та командували 24 арміями, які діяли в період радянсько-німецької війни.

На відзнаку стійкості та мужності людей, які захищали свої міста від загарбників, почесні звання «місто-герой» було присвоєно українським містам Києву, Одесі, Керчі та Севастополю.

Одним з важливих чинників боротьби проти нацизму і фашизму став радянський антинацистський рух Опору. За деякими оцінками у ньому брали участь понад 300 тис. осіб, об'єднаних у підпільні групи й організації, партизанські загони і з'єднання.

Війна спричинила корінні демографічні зрушення в Україні. З 1 січня 1941 р. до 1 січня 1945 р. населення республіки зменшилося на третину – з 41 млн. до 27,4 млн. чоловік, або на 13,6 млн. чоловік.

За оцінками Інституту історії НАН України, прямі людські втрати України у Другій світовій війні становили від 8 до 10 мільйонів осіб, що більше ніж сукупні людські втрати Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Франції, Польщі та Канади (близько 7,4 мільйонів).

Отже, людські втрати України в Другій світовій війні складали третину втрат від всіх втрат Радянського Союзу та близько 70 % втрат нацистської Німеччини. Натомість вони були в чотири рази більшими, ніж втрати Японії.

Крім того, Україна зазнала значних матеріальних втрат. Цілком чи частково було зруйновано понад 700 великих і малих міст та 28 тис. сіл, внаслідок чого безпритульними лишилось 10 млн. осіб. Повністю знищеними були понад 16 тис. українських промислових підприємств. За підрахунками фахівців, загальні збитки, завдані Україні та її економіці, становили 40 % від обсягу її національного багатства в цілому [3].

Водночас, як зазначає О. Рафальський: «Із включенням західно-українських земель до складу УРСР та СРСР суттєво змінився статус національних меншин, що проживали на них. При чому йдеться про досить вагомому частку населення. Адже на українських етнічних землях, що входили до Польщі, Румунії, Угорщини та Чехословаччини, наприкінці 30-х років поляки становили 21 %, євреї – 10, румуни – 2, німці, угорці, чехи і словаки – майже 1 відсоток» [4, с. 132].

За час війни з території України 350 тис. німців виїхало до Німеччини, а 283 тис. поляків було переселено в Польщу. Одночасно з території України були виселені практично всі кримські татари, болгари та гагаузи. Протягом травня – червня 1944 року депортовано 188000 татар, 20000 місцевих греків, 20000 вірменів, 17000 болгар [4, с. 138].

2,2 млн. мешканців України було вивезено на роботу в Німеччину. Крім того, із західноукраїнських земель близько 800 тис. осіб у 1939–1941

роках і понад 200 тис. – у 1944–1951 роках було депортовано у східні регіони Радянського Союзу [5].

Після закінчення війни територія України була місцем переселення вихідців із Росії, що спровокувало нинішні сепаратистські настрої на сході країни та агресію Російської Федерації в Криму та на Донбасі.

Крім колосальних людських жертв, яких Друга світова війна завдала світовій спільноті, вона кардинально змінила розстановку політичних сил на планеті. В результаті війни ослабла роль Західної Європи в загальносвітовій політиці. Головними державами в світі стали СРСР і США, які в наступні сорок п'ять років визначали політичний устрій в світі. Великобританія і Франція, незважаючи на перемогу, були значно ослаблені. Закінчення війни мало для Європи і негативні наслідки, оскільки, вона опинилася розділеною на два табори: західний (капіталістичний) і східний (соціалістичний). Стосунки між двома блоками вже через кілька років після закінчення війни переросли в холодне протистояння, яке закінчилося тільки в 1990 році після розвалу соціалістичної системи та Радянського Союзу.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що причиною початку Другої світової війни були загарбницькі плани фашистської Німеччини та таємна угода між Радянським Союзом і Німеччиною про поділ території Польщі та визначення сфер впливу. Через помилки в керівництві Червона армія, маючи перевагу у «живій силі» та озброєнні, понесла значно більші втрати, ніж армія нацистів. Показано, що біля третини втрат Радянського Союзу у цій війні припадає на Україну. До того ж Україна понесла великі матеріальні втрати.

Крім колосальних людських жертв, яких Друга світова війна завдала світовій спільноті, вона кардинально змінила розстановку політичних сил на планеті. Після війни країни світу поділилися на два табори: західний (капіталістичний) і східний (соціалістичний), відносини між якими переросли у холодну війну, яка тривала до розвалу Радянського Союзу.

1. Урланис Б. Ц. Войны и народонаселение Европы / Б. Ц. Урланис. – М. : Издательство социально-экономической литературы, 1960. – 568 с. **2.** Рыбаковский Л. П. Людские потери СССР в Великой отечественной войне: (Историческая социология) / Л. П. Рыбаковский // Социс. – 2000. – № 8. – С. 89–97. **3.** Семенов А. Економічні втрати України внаслідок нацистської агресії [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://dc-summit.info/temy/istorija/924-924.html> **4.** Рафальський О. Друга світова війна. Етнонаціональний аспект // О. Рафальський // Віче. – 2001. – № 3. – С. 131–140. **5.** Відомості по кількості населення в давні часи. Кількість і густота населення, її територіальні відмінності [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://school.xvatit.com/index.php?title>

Рецензент: д.т.н., професор А. П. Власюк.